

УДК 811.161.2'373

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/103-46>**Каріне ХАЧАТУРЯН,***orcid.org/0000-0003-4131-1836*

доктор філософії,

викладач кафедри української філології та міжкультурної комунікації

Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова,

викладач-методист

Харківського автотранспортного фахового коледжу

(Харків, Україна) *kartinka13210@ukr.net***Лариса КОХАН,***orcid.org/0000-0003-3450-8112*

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри української філології та міжкультурної комунікації

Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова,

викладач-методист

Комунального закладу «Харківський музичний фаховий коледж імені Б.М. Лятошинського»

Харківської обласної ради

(Харків, Україна) *lara.kokhan@gmail.com*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЛЕКСИКИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ В УМОВАХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ЗМІН

Стаття присвячена аналізу трансформаційних процесів у лексиці сучасної української літературної мови в умовах інтенсивних суспільно-політичних, соціокультурних та комунікативних змін. Основну увагу зосереджено на тому, що лексична система є однією з найдинамічніших складових мови, оскільки вона найоперативніше реагує на суспільні зрушення, відображаючи нові реалії та комунікативні потреби мовців. Підкреслено, що оновлення словникового складу української мови зумовлюється низкою чинників, серед яких важливе місце посідають суспільно-політичні події, розвиток інформаційних технологій, активізація медійного простору та розширення міжкультурної взаємодії.

У роботі проаналізовано ключові напрями змін у лексиці, зокрема процеси неологізації, запозичення, активізацію словотвору та семантичну деривацію. Особливу увагу приділено функціонуванню нових лексичних одиниць, що виникли під впливом актуальних суспільних процесів і репрезентують нові соціальні, політичні та культурні явища. Наголошено на ролі неологізмів, які активно використовуються в медійному та інтернет-дискурсі (зокрема, дрон, донат, релокація, контрнаступ, волонтерство), а також на тому, що засоби масової інформації та соціальні мережі сприяють їх швидкому поширенню та закріпленню в активному словниковому складі мови.

Розглянуто також явище семантичного переосмислення, унаслідок якого окремі слова набувають нових значень або додаткових експресивних відтінків. Як приклад подано трансформацію значення слова «бавовна», що в сучасному медійному дискурсі функціонує як евфемізм на позначення вибуху. Зазначені мовні процеси засвідчують гнучкість і адаптивність мовної системи, її здатність швидко реагувати на нові виклики та комунікативні потреби суспільства.

Встановлено, що зміни в лексиці сучасної української літературної мови зумовлені як внутрішньомовними, так і позамовними чинниками та є закономірним етапом її розвитку. Лексичні інновації не лише відображають сучасні суспільні реалії, а й формують нову мовну картину світу українського соціуму.

Ключові слова: лексика, неологізми, трансформація лексики, семантичні зміни, медіадискурс, сучасна українська мова, мовна картина світу.

Karine KHACHATURIAN,
orcid.org/0000-0003-4131-1836

Ph.D in Philology,
Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Philology and Intercultural Communication
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv,
Methodologist Teacher
Kharkiv Auto-Transport Applied College
(Kharkiv, Ukraine) kartinka13210@ukr.net

Larysa KOKHAN,
orcid.org/0000-0003-3450-8112

Ph.D in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Philology and Intercultural Communication
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv,
Methodologist Lecturer
B.M. Liatoshynskyi Kharkiv Professional Music College of the Kharkiv Regional Council
(Kharkiv, Ukraine) lara.kokhan@gmail.com

TRANSFORMATION OF THE LEXICON OF MODERN UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE UNDER CONDITIONS OF SOCIO-POLITICAL CHANGE

The article is devoted to the analysis of transformational processes in the lexicon of modern Ukrainian literary language under conditions of intensive socio-political, sociocultural, and communicative changes. Particular attention is paid to the fact that the lexical system is one of the most dynamic components of language, as it responds most rapidly to social changes, reflecting new realities and the communicative needs of speakers. It is emphasized that the renewal of the Ukrainian vocabulary is driven by a number of factors, among which socio-political developments, the advancement of information technologies, the expansion of the media environment, and the intensification of intercultural interaction occupy a prominent place.

The paper examines the main directions of lexical change, including neologization, borrowing, the activation of word formation, and semantic derivation. Special attention is given to the functioning of new lexical units that have emerged under the influence of current social processes and represent new social, political, and cultural phenomena. The study highlights the role of neologisms that are actively used in media and Internet discourse (including drone, donation, relocation, counteroffensive, and volunteering), as well as the contribution of mass media and social networks to their rapid dissemination and incorporation into the active vocabulary of the language.

*The phenomenon of semantic reinterpretation is also considered, whereby certain words acquire new meanings or additional expressive connotations. As an example, the transformation of the meaning of the Ukrainian word *bavovna* is discussed; in contemporary media discourse, it functions as a euphemism denoting an explosion. These linguistic processes demonstrate the flexibility and adaptability of the language system, as well as its ability to respond promptly to new challenges and the communicative needs of society.*

The study establishes that changes in the lexicon of modern Ukrainian literary language are determined by both intralinguistic and extralinguistic factors and constitute a natural stage in its development. Lexical innovations not only reflect contemporary social realities but also shape a new linguistic worldview of Ukrainian society.

Key words: *lexicon, neologisms, lexical transformation, semantic changes, media discourse, modern Ukrainian language, linguistic worldview.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку української літературної мови особливо помітними є інтенсивні зміни її лексичної системи, що зумовлено глибокими суспільно-політичними, соціокультурними та комунікативними зрушеннями. О. Селіванова розглядає мову як відкриту й динамічну систему, здатну не лише реагувати на суспільні зміни, а й забезпечувати їх концептуальне осмислення засобами мовної репрезентації (Селіванова, 2008: 12). Найшвидше на суспільні зміни реагує саме лексичний рівень мовної системи, який є найбільш чутливим до зовнішніх впливів, оскільки саме він забезпечує номінацію

нових явищ і процесів у різних сферах соціуму, включаючи політичну, економічну, культурну та інформаційну. Оновлення лексики є складним багатовекторним процесом, який охоплює структурні, семантичні та прагматичні зміни, обумовлені взаємодією внутрішньомовних і позамовних чинників, включно з міжмовними контактами, соціальною мобільністю мовців та розвитком цифрових технологій (Селіванова, 2008: 43–45). Актуальність дослідження визначається необхідністю системного осмислення оновлення лексичного складу української мови в умовах сучасних суспільних викликів, особливо у контексті глоба-

лізаційних процесів, медіакультурних трансформацій та змін у когнітивній сфері мовців. Лексичні інновації виконують не лише номінативну функцію, а й засіб формування нової мовної картини світу, відображаючи комплексну взаємодію соціокультурних, психологічних і когнітивних чинників (Селіванова, 2008; Стишов, 2003).

Аналіз досліджень. Динаміка лексичної системи та механізми її оновлення вже тривалий час є предметом дослідження сучасної лінгвістики. У працях учених: А. Нелюба, Л. Ставицька, О. Пономарів, О. Стишов, О. Селіванова лексика розглядається як відкрита система, що постійно змінюється під впливом соціокультурних чинників. Дослідники зазначають, що періоди суспільних трансформацій супроводжуються активізацією процесів неологізації, запозичення та семантичного переосмислення лексики, оскільки мовна система реагує на нові комунікативні й когнітивні потреби суспільства (Стишов, 2003: 43). У межах когнітивного та комунікативного підходів підкреслюється, що лексичні інновації є не лише відображенням об'єктивної реальності, а й результатом її інтерпретації мовною свідомістю, яка формується під впливом контекстуального, соціального та медіакультурного середовища. Дослідження сучасних мовних процесів свідчать, що розвиток цифрових технологій, соціальних мереж і медіапростору істотно впливає на функціонування лексичної системи української мови, спричиняючи появу нових комунікативних моделей і способів реалізації лексичних одиниць (Довбня, Товкайло, 2022:, 212).

Метою статті є системний аналіз основних тенденцій трансформації лексики сучасної української літературної мови та визначення специфіки функціонування лексичних інновацій у комунікативному просторі. Досягнення цієї мети передбачає комплексне вивчення процесів неологізації, запозичення, словотвірної активності та семантичної деривації з урахуванням ролі медіадискурсу як ключового чинника поширення лексичних інновацій.

У роботі використано описовий, структурно-семантичний, функціональний та елементи дискурсивного аналізу. Застосування комплексу зазначених методів дало змогу виявити основні тенденції трансформації лексики сучасної української літературної мови та визначити особливості функціонування лексичних інновацій у сучасному комунікативному просторі.

Виклад основного матеріалу. Відкритість і динамічність лексичної системи дають їй змогу оперативно реагувати на суспільні зміни й забез-

печує мовне освоєння нових реалій. У сучасній лінгвістиці підкреслюється, що лексика виконує не лише номінативну функцію, а й бере участь у концептуалізації соціально-політичних, економічних і культурних процесів, слугуючи засобом вираження оцінних, емоційних та когнітивних характеристик мовлення (Селіванова, 2008: 48). Ця система характеризується високою пластичністю та здатністю до інтеграції як запозичених, так і внутрішньомовних ресурсів, що підкреслює її стабільність і адаптивність в умовах глобалізаційних трансформацій, інформаційного перенасичення та зміни соціокультурного контексту комунікації.

Сучасні лексичні процеси охоплюють кілька взаємопов'язаних напрямів, серед яких провідне значення мають неологізація, запозичення, словотвірна активність та семантична деривація. Процес неологізації передбачає як творення нових лексем, так і розширення значень наявних слів, що зумовлює оперативне реагування мовної системи на актуальні соціальні потреби та швидку інтеграцію нових одиниць у комунікативну практику. Одним із чинників активного оновлення лексики є активізація воєнного дискурсу, що спричинила появу значної кількості нових номінативних одиниць та переосмислення наявних слів. У мовленні широкого кола носіїв закріпилися лексеми, пов'язані з військовою тематикою, безпекою, обороною та громадянською участю. Такі одиниці, як: ППО, укриття, тривога, евакуація, деокупований, фортифікація, набули високої частотності та вийшли за межі професійного військового вжитку. Вони стали елементами повсякденного комунікативного простору, формуючи нові семантичні доміанти сучасної мовної картини світу. Характерною особливістю цього процесу є те, що воєнна лексика виконує не лише номінативну, а й консолідаційну функцію. Через використання відповідних мовних засобів формується колективний досвід, актуалізуються спільні цінності та соціальні орієнтири. Таким чином, лексичні інновації воєнного часу стають інструментом не лише опису реальності, а й її суспільного осмислення.

Однією з особливостей сучасної неологізації є висока швидкість поширення нових лексичних одиниць, що значною мірою зумовлена розвитком цифрових комунікацій, соціальних мереж і медіа. Нові слова нерідко виникають у професійних або спеціалізованих сферах, однак завдяки активному інформаційному обміну досить швидко переходять до загальномовного вжитку. Такий процес свідчить про взаємозалежність мовної динаміки, когнітивних механізмів і соціокультурних

змін сучасного суспільства (Довбня, Товкайло, 2022: 221). Цифрова комунікація істотно впливає на розвиток сучасної лексики, що формує нові моделі мовної взаємодії. Соціальні мережі, месенджери та онлайн-платформи створюють умови для надзвичайно швидкого поширення нових слів, скорочень, хештегів та меметичних конструкцій. У сучасному українському мовленні активно функціонують одиниці стрим, репост, підписник, контент, фейк, флешмоб, які відображають специфіку цифрового середовища та нових комунікативних практик.

Для цифрового дискурсу характерне поєднання тенденцій до економії мовних засобів і підвищення експресивності висловлення. Це сприяє активному використанню усічених форм, аббревіатур, графічних елементів та змішаних мовних конструкцій. У результаті формується новий тип комунікативної поведінки, у межах якого лексична інновація проходить шлях від ситуативного вживання до потенційного закріплення в загальномовній практиці.

Це дає підстави зробити висновок, що інтенсивність лексичних трансформацій зумовлюється не лише динамікою суспільних змін, а й розвитком цифрового комунікативного простору. Саме цифрові платформи та сучасні канали комунікації істотно прискорюють поширення нових лексичних одиниць і сприяють їх переходу від периферійного до активного словникового складу. Унаслідок цього традиційні механізми розвитку лексичної системи взаємодіють із новими формами комунікації, що позначається на еволюції сучасної мовної норми (Довбня, Товкайло, 2022: 228).

Запозичення, переважно англomовного походження, зумовлені домінуванням англійської мови у сфері міжнародної комунікації, інформаційних технологій та цифрових сервісів. До сучасної української мови активно входять численні англomовні запозичення, пов'язані передусім із цифровою комунікацією, інформаційними технологіями та медіапростором. Багато з них поступово адаптуються до фонетичних, граматичних і словотвірних норм української мови та стають базою для творення похідних слів (Довбня, Товкайло, 2022: 216–220).

Поступово вони адаптуються до фонетичної, морфологічної та словотвірної системи української мови, що засвідчує її структурну гнучкість та здатність інтегрувати нові комунікативні моделі. При цьому запозичені одиниці активно включаються у внутрішньомовні словотвірні процеси, утворюючи похідні слова та модифікації значень, що свідчить про високий продуктивний потенціал

української мови та її адаптивність до нових соціально-професійних реалій.

Внутрішньомовне словотворення сприяє появі нових лексичних одиниць на національній основі, підтримуючи самобутність і розвиток української мовної системи. До таких новотворів належать, зокрема, безпілотник, деокупація, кіберзахист, які демонструють здатність української мови оперативно реагувати на появу нових суспільних, технологічних і воєнних реалій. Такі лексеми не лише виконують номінативну функцію, а й відображають особливості сучасної концептуалізації дійсності та розвитку мовної картини світу (Єльнікова, 2022: 298–300).

Семантична деривація виявляється через зміну або розширення значень слів і відображає комплекс когнітивних, соціальних та психологічних чинників. Вона проявляється через евфемізацію, метафоризацію, іронізацію та коннотативне розширення значень. Наприклад, слово «бавовна» у сучасному медіадискурсі набуло значення «вибух», засвідчуючи інтеракцію когнітивних та емоційних стратегій мовців, а також відображаючи соціально-політичні контексти, у яких відбувається комунікація. За спостереженнями О. Стишова, активізація семантичної деривації в сучасному українському дискурсі сприяє формуванню нових смислових зв'язків між лексичними одиницями та розширює можливості мовної репрезентації актуальних соціальних процесів (Стишов, 2022: 51).

Водночас усі напрями розвитку лексики взаємопов'язані. Нові слова часто запозичуються, модифікуються внутрішньомовними моделями та одночасно набувають додаткових значень через деривацію, створюючи цілісну та адаптивну систему. Такий механізм підтверджує здатність української мови швидко реагувати на соціально-культурні, політичні та технологічні зміни, підтримуючи комунікативну ефективність у швидкоплинних умовах.

Сучасна лексика дедалі більше вирізняється підвищеною експресивністю та метафоризацією, що відображає потребу мовців передавати складні емоційні, оцінні та когнітивні аспекти нових явищ. Лексичні інновації активно інтегруються у професійні, художні, публіцистичні та щоденні комунікативні практики, що свідчить про тісний взаємозв'язок мовної системи та соціокультурної дійсності. Це свідчить про те, що сучасна українська літературна мова не лише відображає світ, а й активно формує способи його сприйняття та інтерпретації, виконуючи ключові когнітивні та комунікативні функції. Окремою тенденцією

сучасного розвитку лексики стало посилення експресивно-оцінного компонента слова. Значна частина нових лексем використовується не лише для позначення певних явищ, а й для вираження ставлення мовця до них. У медійному та мережевому дискурсі активно функціонують слова з виразним емоційним забарвленням, що забезпечують швидку передачу оцінки та впливають на формування громадської думки.

Експресивізація лексики виявляється у широкому використанні метафоричних моделей та інтертекстуальних засобів. Такі мовні механізми сприяють емоціоналізації сучасного дискурсу й активізації інноваційних процесів у лексиці, що простежується у дослідженнях О. Левко та Н. Крамар (Левко, Крамар, 2022: 68–85). У результаті лексична система української літературної мови дедалі виразніше поєднує інформативну та прагматичну функції.

Висновки. Трансформація лексики української літературної мови є складним багатовекторним процесом, зумовленим взаємодією внутрішньомовних і позамовних чинників. Провідними напрямками цих змін є неологізація, запозичення, словотвірна активність та семантична деривація, які забезпечують адаптацію мовної системи до нових умов функціонування та формують нову мовну картину світу. Сучасні лексичні інновації відображають актуальні соціальні процеси й одночасно виступають важливим інструментом когнітивного освоєння дійсності, створюючи динамічну, гнучку та адаптивну мовну систему. Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленим аналізом функціонування лексичних

інновацій у різних типах дискурсу, дослідженням їх інтеграції в усну та письмову комунікацію, а також оцінкою впливу глобалізаційних та цифрових чинників на лексичну систему української мови.

Встановлено, що сучасні лексичні інновації виконують не лише номінативну функцію, а й відображають зміни у світоглядних орієнтирах суспільства, формують нові концептуальні моделі осмислення дійсності та сприяють розвитку мовної картини світу. Особливу роль у поширенні й закріпленні нових лексичних одиниць відіграють медіадискурс, цифрові комунікаційні платформи та соціальні мережі, які значно прискорюють процес їх входження до активного словникового складу української мови.

Дослідження підтвердило, що сучасна українська літературна мова демонструє високий рівень адаптивності, зберігаючи власну системність і водночас ефективно реагуючи на нові комунікативні потреби суспільства. Лексичні трансформації відображають не лише актуальні суспільні процеси, а й засвідчують здатність мовної системи до саморозвитку, оновлення та інтеграції нових мовних засобів без втрати її національної своєрідності.

Перспективи подальших досліджень полягають у комплексному вивченні функціонування лексичних інновацій у різних типах дискурсу, аналізі процесів їх нормативного закріплення, а також дослідженні впливу цифровізації, медіакомунікації та суспільно-політичних трансформацій на подальшу еволюцію лексичної системи сучасної української літературної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стишов О. А. Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2003. 388 с.
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 711 с.
3. Довбня Л., Товкайло Т. Неологізми та їх відтворення в інтернетних засобах масової комунікації. Соціум. Документ. Комунікація. 2022. Т. 7, № 1. С. 209–232. DOI: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2022-14-209-232>.
4. Стишов О. А. Неосеманти в сучасному українськомовному інтернет-дискурсі. *Studia Linguistica*. 2022. Вип. 21. С. 41–56. DOI: <https://doi.org/10.17721/StudLing2022.21.41-56>.
5. Єльнікова Н. І. Неологізми у медіатекстах періоду воєнного стану в Україні. Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану : зб. наук. пр. Харків : ХНУВС, 2022. С. 298–300.
6. Конопелькіна О., Безродних І. Linguistic Battlefield: Neologisms in the Mass-Media Discourse of Ukraine, the UK and the USA in the Context of the Russian-Ukrainian War. *Anglistics and Americanistics*. 2024. № 21. С. 24–30. DOI: <https://doi.org/10.15421/382404>.
7. Левко О., Крамар Н. Інтертекстуальність як джерело емоціоналізації дискурсу та мовних інновацій. Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. 2022. Вип. 44. С. 68–85. DOI: <https://doi.org/10.17721/APULTP.2022.44.68-85>.

REFERENCES

1. Styshov, O. A. (2003). *Ukrainska leksyka kintsia XX stolittia (na materialy movy zasobiv masovoi informatsii)* [Ukrainian Vocabulary of the Late Twentieth Century (Based on the Language of Mass Media)]. Kyiv: Vydavnychiy tsentr KNLU. 388 p. [in Ukrainian].

2. Selivanova, O. O. (2008). Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy: pidruchnyk [Modern Linguistics: Directions and Problems: Textbook]. Poltava: Dovkillia-K. 711 p. [in Ukrainian].
3. Dovbnia, L., & Tovkailo, T. (2022). Neolohizmy ta yikh vidtvorennia v internetnykh zasobakh masovoi komunikatsii [Neologisms and Their Reproduction in Internet Mass Communication Media]. Sotsium. Dokument. Komunikatsiia, 7(1), 209–232. DOI: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2022-14-209-232> [in Ukrainian].
4. Styshov, O. A. (2022). Neosemanty v suchasnomu ukrainskomovnomu internet-dyskursi [Neosemantic Units in Contemporary Ukrainian Internet Discourse]. Studia Linguistica, 21, 41–56. DOI: <https://doi.org/10.17721/StudLing2022.21.41-56> [in Ukrainian].
5. Yelnikova, N. I. (2022). Neolohizmy u mediatekstakh periodu voiennoho stanu v Ukraini [Neologisms in Media Texts During the Period of Martial Law in Ukraine]. Pidhotovka pravookhorontsiv v systemi MVS Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: zbirnyk naukovykh prats [Training of Law Enforcement Officers in the System of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine under Martial Law]. Kharkiv: KhNUVS. Pp. 298–300 [in Ukrainian].
6. Konopelkina, O., & Bezrodnykh, I. (2024). Linguistic Battlefield: Neologisms in the Mass-Media Discourse of Ukraine, the UK and the USA in the Context of the Russian-Ukrainian War. Anglistics and Americanistics, 21, 24–30. DOI: <https://doi.org/10.15421/382404>.
7. Levko, O., & Kramar, N. (2022). Intertekstualnist yak dzherelo emotsionalizatsii dyskursu ta movnykh innovatsii [Intertextuality as a Source of Discourse Emotionalization and Linguistic Innovations]. Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky: teoriia i praktyka, 44, 68–85. DOI: <https://doi.org/10.17721/APULTP.2022.44.68-85> [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 26.08.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 16.10.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

